

Gallicia Unha Escola

1975
2025

Índice

Contents

Índice

Galicia, unha Escola

Galicia, a School

Galicia, una Escuela

Felipe Peña Pereda

Luis Gil Pita

Mercedes González Taboada

020

A través das súas voces

In Their Own Words

A través de sus voces

026

Cinco mil camiños

Five Thousand Ways

Cinco mil caminos

062

Un legado para Galicia

A Legacy for Galicia

Un legado para Galicia

070

Un futuro en formación
A Future in Formation
Un futuro en formación

356

A escola que vén
The School to Come
La escuela que viene

370

Créditos e agradecementos
Acknowledgements
Créditos y agradecimientos

380

A 078

Aguirre de Úrcola, Isabel
Alonso Padín, Roi
Alonso de la Peña, Javier
Alonso Oro, Alberto
Alvaredo López, Natalia
+ Gil Méndez, Aurora
Rocamonde Lourido, Javier
Rio Lado, Adrián

Amado, Ana
Ameneiros Rodríguez, Ismael
+ Rey Conde, Santiago
Apátrida
Arquitectura Sen Fronteiras

B 108

Barrios Ceide, Celso
+ Carbajo Capeáns, Manuel
Besada, Belinda
+ Failde, Marister
Blanco Agüeira, Silvia
Blanco Lorenzo, Enrique Manuel
+ Sabin Blanco, Patricia
Botana Iglesias, Cristina

C 124

Caridad Graña, Juan Antonio
+ López Yáñez, José Isidro
Carrasco López, Covadonga
+ Creus Andrade, Juan
Carvajal Alonso, Daniel
Casal Nieto, Iván
Castro Andrade, Jordi
+ González Ferro, María
Castro Neira, Abraham
Chain Pérez, Manuel María
Cruz Aguiar, Eduardo

D 150

Díaz Gallego, Francisco Dinis
Díaz Revilla, Alfonso
Domínguez Ojea, Jacobo
Duarte Vázquez, Jorge

E 166

Ergosfera
Escrigas, Blanca
Ezcurra de la Iglesia, Cristina
+ Ouzande Lugo, Cristina

F 174

Fandiño Iglesias, María
Fernández Anido, Daniel
Fernández Lemos, María
Fuentes Valcárcel, Alberto
Fernández Penedo, Iago
+ Fuertes Dopico, Óscar
Fuertes Dopico, Óscar

G 194

Gallego Picard, Pablo
García Fontán, Cristina
García Prado, Sheila
García, Carmen
+ Rey, Carmen
Giráldez López, Antonio
+ Ibáñez Ferrero, Pablo
González Alfaya, Luciano
+ Muñiz Núñez, Patricia
González Álvarez, Sandra
González Harguindey, Javier

H₂₁₈

HAI Mulleres

Q₂₉₀

Quintáns Eiras, Carlos

I₂₂₀

Iglesias Carbonell, Macario

J

K

L₂₂₄

Liñares Túñez, Franciso

+ Salgado Suárez, Alfonso

Lizancos Mora, Plácido

López Muíños, Cecilia

+ Otero Vázquez, Juan José

M₂₄₀

Mejuto, Tono

Montero Cereijo, Ramón

+ Pérez Parapar, Carmen

N₂₄₆

Nieto Freire, Teresa

Nieto Peñamaría, Cristina

Novas Ferradás, María

Ñ

O₂₅₆

Orozco Corredoira, Juan

P₂₆₀

Patiño Cambeiro, Faustino

+ Prieto López, Juan Ignacio

Grandal Leiros, Estefanía

Patiño Eirin, Andrés

Pato Gómez, Laura

Pedros Fernández, Óscar

Pierres López, María

Pintor, David

Pita Abad, Carlos

Prado, Miguelanxo

Prieto González, Nuria

Proxecto Cárcere

Puente Landázuri, Sonia

R₂₉₂

Rico López, Cíbran

+ Vázquez Gómez, Suso

Rio Vázquez, Antonio S.

Ríos Maneiro, Emma

Rivas Díaz, María Encarnación

Rodríguez, Juan

Rojo Noguera, Pilar

Rosales Noves, Xosé Manuel

S₃₁₆

Salgado Gómez, Juan Miguel

+ Santalla Blanco, Luis Manuel

González Vilar, Alba

Santos Díez, Héctor

Seoane González, Carlos

Seoane Prado, Henrique

Silvosa Rivera, David

Sobrino Freire, Iria

T

U₃₃₄

Urquijo, Elsa

V₃₃₈

Valverde, Iago

Varela Gómez, Xiao

Vázquez Corredoira, José Octavio

Vázquez Díaz, María Sonia

Velasco Mora, Beatriz

W

X

Y

Z



Ergosfera somos unha cooperativa da Coruña dedicada á investigación urbana (dende 2006 como asociación universitaria de estudantes de arquitectura, dende 2014 como asociación cultural e dende 2016 como cooperativa de traballo asociado). A través de diferentes prácticas profesionais en campos como o urbanismo, a arte, o activismo ou a produción cultural, o noso traballo céntrase no desenvolvemento de proxectos de investigación sobre as formas de uso e urbanización do territorio contemporáneo, sempre dende unha perspectiva crítica pero curiosa, e compartindo os resultados como coñecemento libre en busca de experimentación e debate.

Ergosfera is a cooperative from A Coruña dedicated to urban research (since 2006 as a university association of architecture students, since 2014 as a cultural association, and since 2016 as a worker-owned cooperative). Through different professional practices in fields such as urban planning, art, activism, and cultural production, our work focuses on developing research projects on the ways contemporary territory is used and urbanized, always from a critical yet curious perspective, sharing the results as open knowledge in pursuit of experimentation and debate.

Ergosfera somos una cooperativa de A Coruña dedicada a la investigación urbana (desde 2006 como asociación universitaria de estudiantes de arquitectura, desde 2014 como asociación cultural y desde 2016 como cooperativa de trabajo asociado). A través de diferentes prácticas profesionales en campos como el urbanismo, el arte, el activismo o la producción cultural, nuestro trabajo se centra en el desarrollo de proyectos de investigación sobre las formas de uso y urbanización del territorio contemporáneo, siempre desde una perspectiva crítica pero curiosa, y compartiendo los resultados como conocimiento libre en busca de experimentación y debate.

Membros · Members · Miembros

Iago Carro Patiño (2006-), Ramón Fernández Sánchez (2015-), Ricardo Leonardo Rey (2006-2018), Pablo Pérez Golpe (2006-2018), Cristina Canto Domínguez (2008-2018), Borja Díaz Carro (2006-2014), Tono García Mejuto (2006-2014), Jorge Lamas Pérez (2008-2014), Alejandro Álvarez Blanco (2013-2014), Alba Fernández Arias (2006-2008), Susana Villares López (2006-2008), Nuria Fernández González (2006), Lucía Fernández Rodríguez (2006) e Olalla Señoráns Varela (2006).

«O obxectivo de Ergosfera é xerar e sosteñer conversacións públicas sobre todo o relacionado coa cidade contemporánea, a partir da problematización de certos presupostos disciplinares da arquitectura e do urbanismo, principalmente en relación ao común, o popular, o ordinario, o informal, o inacabado, o conflitivo ou o xenérico. Os nosos proxectos teñen sempre unha compoñente importante de traballo de campo, produción gráfica, cartográfica e fotográfica, así como de actividades públicas, tanto para a devolución dos resultados como para a participación e coprodución coas persoas interesadas e/ou afectadas cando as condicións do contexto permíteno. Formamos parte da rede Arquitecturas Colectivas e somos partidarios da cidade».

“Ergosfera's goal is to generate and sustain public conversations about everything related to the contemporary city, based on the critical examination of certain disciplinary assumptions in architecture and urban planning, mainly in relation to the common, the popular, the ordinary, the informal, the unfinished, the conflictive, or the generic. Our projects always include a significant component of fieldwork, as well as graphic, cartographic, and photographic production, and public activities—both to share the results and to enable participation and co-production with interested and/or affected people when the contextual conditions allow. We are part of the Arquitecturas Colectivas network and advocates of the city.”

«El objetivo de Ergosfera es generar y sostener conversaciones públicas sobre todo lo relacionado con la ciudad contemporánea, a partir de la problematización de ciertos presupuestos disciplinares de la arquitectura y el urbanismo, principalmente en relación con lo común, lo popular, lo ordinario, lo informal, lo inacabado, lo conflictivo o lo genérico. Nuestros proyectos siempre incluyen un componente importante de trabajo de campo, producción gráfica, cartográfica y fotográfica, así como de actividades públicas, tanto para devolver los resultados como para la participación y coproducción con las personas interesadas y/o afectadas cuando las condiciones del contexto lo permiten. Formamos parte de la red Arquitecturas Colectivas y somos partidarios de la ciudad».

1 - 9

Eu si quero feísmo na miña paisaxe!Galicia (2011-actualidade)
Ergosfera (fotografías)

10

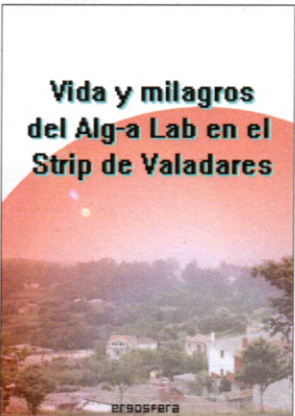
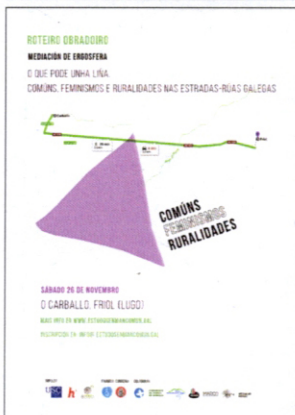
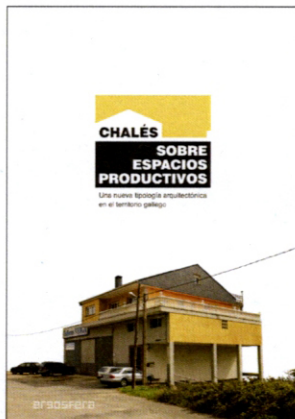
A Coruña públicaIago Carro, Ramón Fernández, Cristina Botana
e Brais Estévez (coautores)A Coruña (2024-2025)
Ergosfera (fotografías)

11

O ciclo urbano: sempre vida útilIago Carro, Ramón Fernández, Cristina Botana
e Brais Estévez (coautores)

2021

Ergosfera (fotografías)



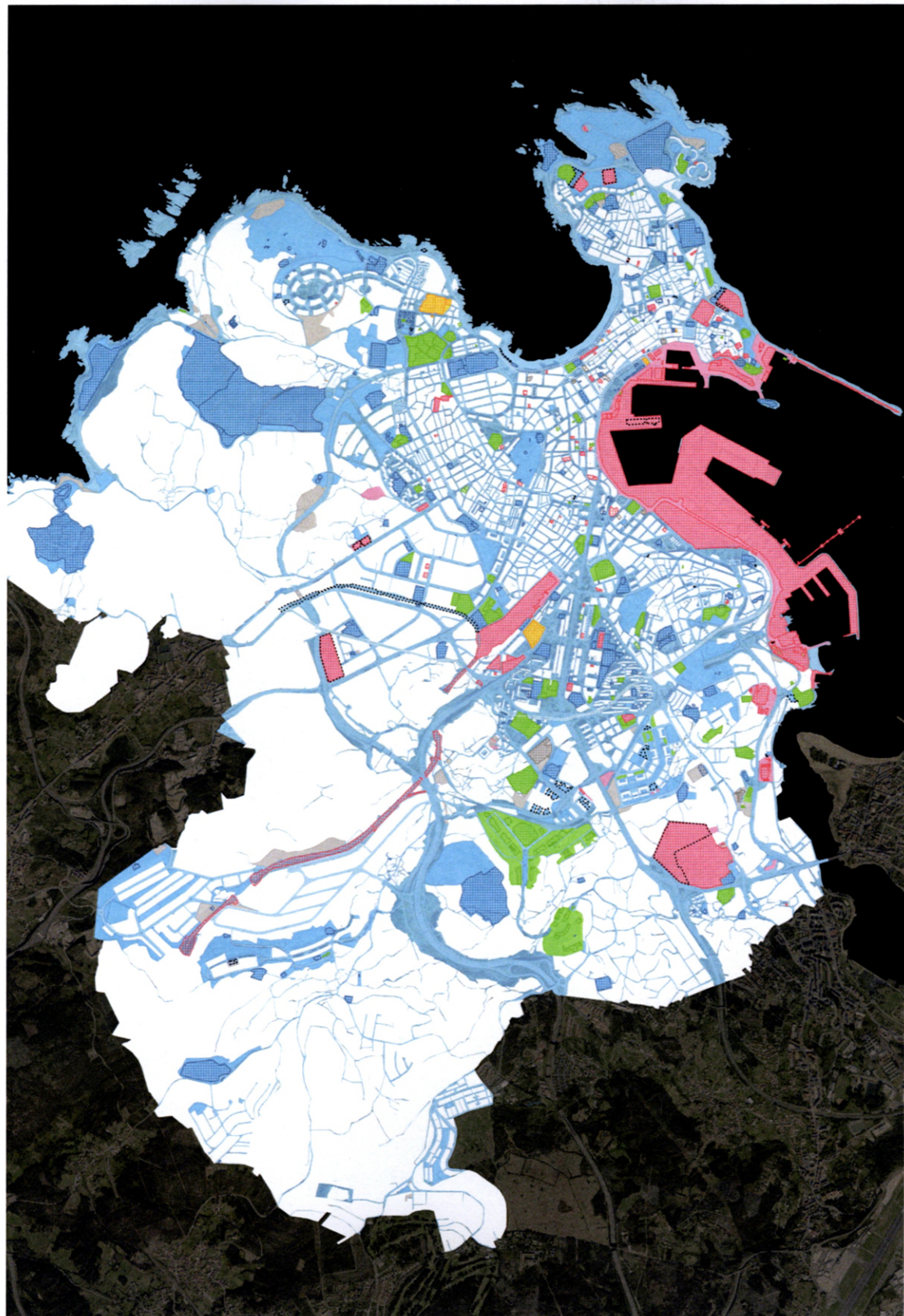
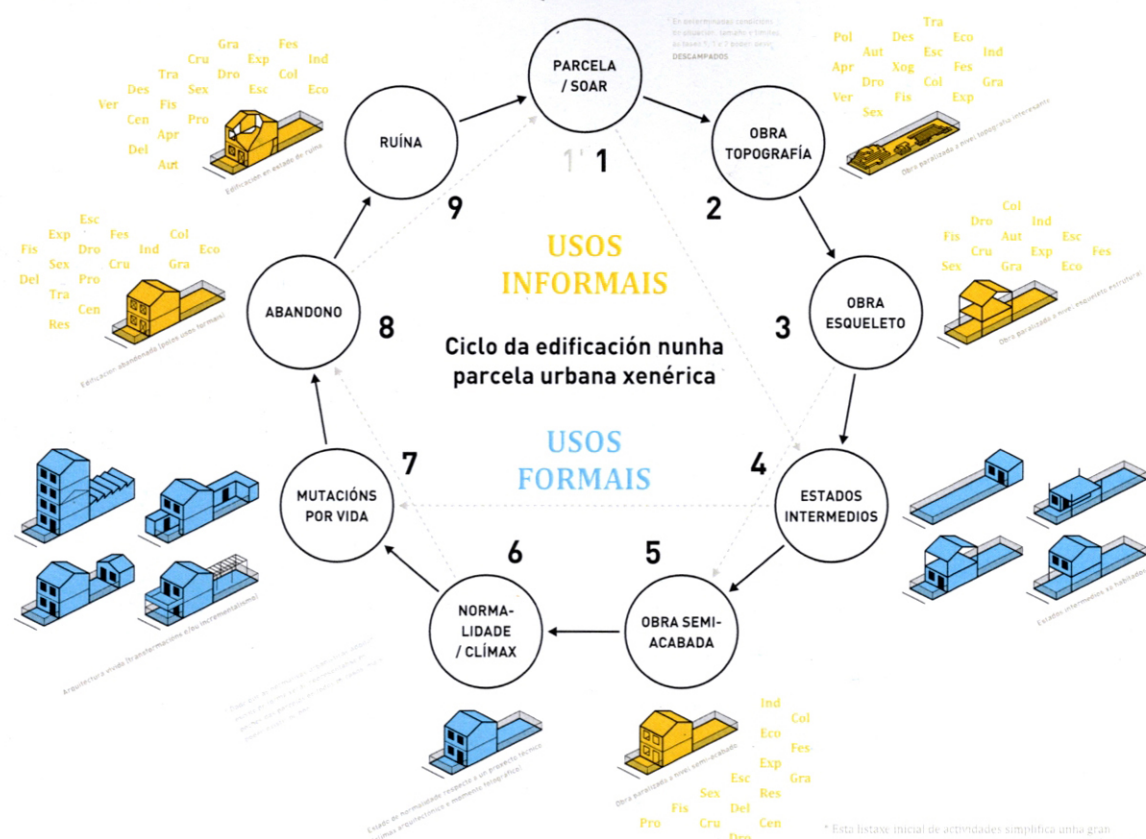


Diagrama dos usos formais e informais que pode acoller unha parcela urbana xenérica durante o ciclo da edificación

Ergosfera | Versión 1 | Abril de 2021

Diagrama dos usos formais e informais que pode acoller unha parcela urbana xenérica durante o ciclo da edificación



USOS INFORMAIS MÁIS COMÚNS E/OU RECOÑECIDOS POPULARMENTE:

Eco	Usos non humanos / Ecosistemas de biodiversidade non planificada
Peo	Tránsito peonil
Apa	Aparcadoiro de vehículos
Ind	Estancia individual (casual, cotiá ou clandestina)
Col	Estancia/reunión colectiva (casual, cotiá ou clandestina)
Fes	Festas/eventos (casuais ou tradicionais / periódicos e máis ou menos abertos)
Xog	Xogo (infantil e xuvenil)
Dep	Deporte
Exp	Exploración (infantil, xuvenil e Urbex)
Gra	Graffiti (aprendizaxe, exposición e territorialización)
Esc	Escenario ou fondo fotográfico/audiovisual
Dro	Consumo de drogas ilegais

Fis	Necesidades fisiolóxicas
Sex	Sexo (casual, cotián ou clandestino)
Cru	Lugares de cruising
Pro	Prostitución
Hor	Hortas informais ou comunitarias
Pol	Espazos comunitarios polifuncionais
Cen	Centros sociais okupados
Res	Ocupación e okupación residencial
Aut	Asentamentos precarios (autopromoción e autoconstrución)
Apr	Aprender a conducir/disparar/etc. e conducir/disparar/etc.
Tra	Venta/tráfico de drogas ilegais
Ver	Vertedoiro ilegal
Des	Desfacerse de cadáveres, obxectos roubados ou información sensible
Del	Violacións, asasinatos, secuestros, etc

* Esta listaxe inicial de actividades simplifica unha gran diversidade de casos particulares, xa que dentro destes títulos xerais poderían enumerarse múltiples subcategorías en función da variación dalgunha das súas condicións ou características. Por exemplo:

- En termos de frecuencia, a experiencia e a relación co espazo é moi diferente segundo trátase de actividades casuais, cotiás ou periódicas.

- En termos de apertura, tamén se dan enormes diferenzas entre as actividades clandestinas dunha ou dúas persoas, as reunións limitadas a un grupo coñecido, os eventos abertos a

soar) e todos os posibles termos intermedios (como unha rave clandestina que non se anuncia publicamente, pero a que si pode ir xente descoñecida).

- En termos de transformación do espazo, prodúcese igualmente diferenzas sensibles. Por exemplo, dentro dos deportes autoxestionados, o grao de intervención requirido varía moito entre unha instalación de adestramento de parkour realizada con varios colchóns usados, unha pista de ecuavoley desmontable ou un skate-park con rampas fixas.

Por outra banda, tamén é preciso sinalar que as actividades identificadas non están organizadas pola súa importancia

non existe unha simetría entre elas como a que expresa a súa representación nesta lista. Por exemplo, todas as actividades recoñecidas como delitos, especialmente os máis graves, teñen un peso mediático moito maior que o resto de usos, pero en realidade, se se tratare dunha lista priorizada, aparecerían como algo anecdótico en comparación as demais actividades.

Por último, en canto aos propios usos, algunhas das categorías identificadas engloban a súa vez moitos tipos de actividades socioculturais que non aparecen explicitamente nomeadas, como os centros sociais okupados, que implican o desenvolvemento de concertos, talleres, espazos de debate, exposicións, economías de subsistencia, etc.

Galicia, unha Escola

Galicia, a School

Galicia, una Escuela

Escola Técnica Superior de Arquitectura. Universidade da Coruña

A Coruña School of Architecture. University of Coruña

Escuela Técnica Superior de Arquitectura. Universidad de A Coruña

Coordinación ETSAC · **ETSAC Coordinator** · Coordinación ETSAC

Miguel Abelleira Doldán

José Manuel Bermúdez Graño

Estefanía López Salas

Patricia Alonso Alonso

Ricardo Sánchez Lampreave

Coordinación Concello da Coruña · **A Coruña City Council Coordinator** ·

Coordinación Ayuntamiento de A Coruña

Ana Martínez Arenaz e María Corredoira, Concello da Coruña

Juana Avellaneda e Pilar Cossío, Palexco

Comisarios · **Curators** · *Comisarios*

Felipe Peña Pereda

José Luis Gil Pita

Mercedes González Taboada

Textos · **Texts** · *Textos*

Fernando Agrasar Quiroga, José Ramón Alonso Pereira, Xosé Manuel Casabella, Juan Antonio Franco Taboada, José González-Cebrián, Plácido Lizancos e Juan B. Pérez Valcárcel Manuel Chaín, Francisco Dinís Díaz Gallego, Jorge Duarte, María Fernández Lemos, Teresa Nieto, María Pierres López, Sonia Puente, Encarnación Rivas, Pilar Rojo, Henrique Seoane e Xiao Varela

Traducións (1 e 2) · **Translations (1 e 2)** · Traducciones (1 e 2)

Maria Mediero

Aoileann Judith Lyons

Fotografías de anteportadas · **Chapter frontispieces photography** ·

Fotografías de portadillas

Roi Alonso Padín

Logotipo do cincuentenario · **50th anniversary logo** · Logotipo del cincuentenario

Carlos Quintáns Eiras

Deseño gráfico e maquetaxe · **Graphic design and layout** ·

Diseño gráfico y maquetación

Adrián Pose Núñez

Impresión e encadernación · **Printing and binding** · Impresión y encuadernación

Global Print

Gráfica expositiva · **Exhibition graphics** · Gráfica expositiva

David Carballal estudio gráfico, S.L.

Audiovisuais · **Audiovisual** · Audiovisuales

Pablo Soto Goluboff

Producción, montaxe e transporte · **Production, installation and transport** ·

Producción, montaje y transporte

Jega Gráfica, S.L.



Agradecementos · Acknowledgements · Agradecimientos

José Antonio Caramés Ríos, Susana Carballal, José Luis Cotrofe Chico, Francisco Dinís Díaz Gallego, Ana Freire Pousa, Esteban Froiz Balado, Celsa López Gay, José Álvaro Montes Celeiro, Yolanda Prado Alvaredo, Julio Pedro Rica Patiño, José María Rodríguez Armada, María Araceli Sanjuán Pedreira, Adriana Sanmartín Dopico, Miguel Sequeiros Muñiz e Rosa María Vences Lozano

© dos textos: os seus autores, 2025

© *texts: the authors (2025)*

© de los textos: sus autores, 2025

© das fotografías: os seus autores

© *photographs: the creators*

© de las fotografías: sus autores

© dos debuxos, os planos, as maquetas e os obxectos: os seus autores

© *drawings, designs, models, objects: the creators*

© de los dibujos, los planos, las maquetas y los objetos: sus autores

© da edición: ETSAC, 2025

© *edition: ETSAC (2025)*

© de la edición: ETSAC, 2025

Todos os dereitos reservados. Esta publicación non pode, nin en todo nin en parte, reproducirse, rexistrarse nin transmitirse por ningún procedemento electrónico ou mecánico, incluída fotocopia, gravación magnética ou calquera almacenamento de información e sistema de recuperación, sen o permiso previo e por escrito das persoas titulares do copyright.

All rights reserved. This book may not be reproduced, registered or transmitted, in whole or in part, by any electronic or mechanical means, including photocopying, magnetic recording or any information storage or retrieval system, without the express permission of the copyright holders.

Reservados todos los derechos. Ni la totalidad ni parte alguna de este libro puede reproducirse, registrarse o transmitirse por ningún procedimiento electrónico o mecánico, incluidos la fotocopia, la grabación magnética o cualquier almacenamiento de información y sistema de recuperación, sin permiso previo y por escrito de las personas titulares del copyright.

Impreso na Coruña, 2025

Printed in A Coruña, 2025

Impreso en A Coruña, 2025

Depósito Legal: C 1838-2025

Legal deposit: C 1838 2025

Depósito Legal C:1838 2025

Cincuentenario

**Escola Técnica Superior
de Arquitectura
da Coruña**



ESCOLA TÉCNICA SUPERIOR DE
ARQUITECTURA DA CORUÑA



UNIVERSIDADE DA CORUÑA



XUNTA
DE GALICIA



Concello da Coruña